

Examen HAVO

2023

tijdvak 1
vrijdag 12 mei
13.30 - 16.30 uur

Nederlands

Dit examen bestaat uit 37 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 59 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Beantwoord de open vragen in correct Nederlands.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Tekst 1 Altijd een oogje in het zeil

(1) Mijn ouders waren er heel duidelijk over: je blijft binnen het rondje van straten direct rondom het huis. Op roepafstand. En daar trok ik me dan natuurlijk niks van aan. Ik ging rondhangen op de skatebaan, die ver buiten het rondje lag. Ik ging fikkie stoken, schoot met blaaspijpen vol besjes op rijdende auto's, bouwde stiekem een hut naast de spoorbaan, raakte regelmatig verdwaald in andere buurten. Jatte weleens snoep uit de Jamin.

(2) Dat was in de jaren negentig.

Als ik in deze tijd was opgegroeid, was dat een stuk ingewikkelder geweest. Uit onderzoek onder ruim duizend ouders van het Nederlandse kennisplatform ECP¹⁾ bleek afgelopen week dat twee van de tien ouders de gps-functie van de smartphone van hun kinderen actief gebruiken om ze te volgen. Nog eens een kwart overweegt om dat te doen. En naast de gps-functie van smartphones zijn er volop gps-tags en -horloges te koop voor kinderen, soms zelfs met meegluurcamera's, microfoons en luidsprekers zodat de ouders op elk moment kunnen meeluisteren en hun kind kunnen toespreken.

(3) "Nederlandse ouders worden steeds beter in internetopvoeding", concludeerde het ECP uit het onderzoek, waaruit ook naar voren kwam dat steeds meer ouders meekijken op de telefoon en sociale media, om zaken als internetpesten en grooming²⁾ te signaleren.

(4) Maar wordt de opvoeding echt beter? Of vooral strenger en meer gecontroleerd? En is ongecontroleerd op je bek gaan en weer opstaan niet een essentieel onderdeel

van opgroeien?

(5) Het recht om te verdwalen leerde mij juist om de weg terug te vinden – nog steeds weleens trouwens. Maar die mogelijkheid is snel aan het verdwijnen en wordt steeds meer vervangen door algoritmes, controle en constante surveillance.

(6) De mogelijkheden om kinderen te volgen zijn er volop. Via de familie-WhatsApp kunnen ouders sowieso de hele tijd vragen waar hun kroost is. De blauwe vinkjes die verraden dat een bericht is gelezen, zijn genadeloos. En zelfs als ze op school zijn, buiten het zicht van hun ouders, is er altijd nog het digitale systeem Magister, dat ouders pushberichten stuurt als hun kinderen onvoldoendes halen of spijbelen.

(7) "Door al deze nieuwe technologieën dreigen we controle te verwarren met zorg", zegt techniekfilosoof Katleen Gabriëls. Zij doet onderzoek naar de ethische aspecten van surveillancetechnologie aan Maastricht University. "Controle is bepaald niet hetzelfde als liefdevol opvoeden natuurlijk", vindt ze. "Verdwalen en jezelf daaruit halen, is ook een ervaring om van te leren en zelfstandiger te worden."

(8) Ook Kinderombudsman Margrite Kalverboer plaatste vorig jaar kanttekeningen bij al te strikte controle van kinderen met behulp van digitale systemen. "Ouders mogen ook niet zomaar in het dagboek van hun kinderen kijken of de slaapkamer binnenlopen. Dat is een kinderecht", zei ze in een interview met *Trouw*. Bovendien: een dagboek kun je nog verscheuren of weg-

90 gooien, digitale sporen zijn vaak
onuitwisbaar.

(9) Dat constante surveillance implicaties heeft voor de morele ontwikkeling van kinderen wordt al
95 langer vastgesteld. De Canadese filosoof Ian Kerr vergelijkt het in zijn
betoog *Digital Locks and the Automation of Virtue*³⁾ uit 2010 met
winkelwagentjes die automatisch
100 blokkeren als je te ver wegrijdt bij
de supermarkt. Dan kún je niet
eens besluiten dat je het bood-
schappenkarretje netjes terug-
brengt, of juist niet.

(10) Die keuze wordt voor je ge-
maakt, waardoor je nooit leert dat
goed gedrag een keuze is. Datzelf-
de gebeurt wanneer ouders in apps
van gps-horloges en -trackers ge-
110 bieden instellen die verboden toe-
gang zijn (dat kan bij sommige). Dat
ding was dus gaan piepen elke keer
als ik buiten het rondje straten rond
ons huis zou komen. Dan zou ik
115 niet eens zelfstandig kúnnen kiezen
voor gehoorzaamheid. Of juist voor
on gehoorzaamheid en fikkie stoken.

(11) Natuurlijk: op een druk strand
kan het handig zijn om kinderen
120 goed in de gaten te houden en daar
kan een gps-horloge uitkomst bie-
den. Net zoals wanneer ze in het
donker alleen naar huis fietsen. Een
kind van drie vereist meer monito-
ring dan een puber van vijftien.

(12) En de grens tussen katten-
kwaad en kleine criminaliteit is niet
altijd even duidelijk. Ik heb ook wel
eens een papierbak in de hens
125 gezet op een van mijn struintoch-
ten; dat was misschien niet per se
nodig voor mijn ontwikkeling tot
autonome volwassene. Maar een
straf bij Bureau Halt⁴⁾ leerde mij
130 meer dan een vermanend piepje of
een blikkerige stem van mijn moe-

der uit een gps-horloge ooit had
kunnen doen.

(13) Uiteindelijk is het doel van op-
voeden toch enige mate van zelf-
140 standigheid en autonomie. En juist
die zelfstandigheid en autonomie
staan de laatste jaren sowieso al
onder druk. Studenten blijven bij-
voorbeeld vaker thuis wonen dan
145 vroeger. In 2010 ging het om 14
procent van de gevallen, nu om 18
procent, bleek onlangs uit cijfers
van het Centraal Bureau voor de
150 Statistiek.

(14) Dat heeft allerlei verschillende
oorzaken, waaronder ook zeker
economische. Maar de stijging van
het aantal thuiswoners loopt parallel
155 aan de opkomst van nieuwe tech-
nologische mogelijkheden om altijd
een oogje in het zeil te houden. Die
gloednieuwe digitale leiband staat
misschien wel te strak afgesteld.

(15) We zitten dankzij nieuwe tech-
nologie in elk geval steeds langer
en dichter op elkaars lip, volgens
techniefilosof Katleen Gabriëls.
En dat kan een gezonde ouder-
165 kindrelatie dwarsbomen, denkt zij:
“Om tot een betekenisvolle en
ethische relatie te komen, moet er
sprake zijn van voldoende afstand
tussen het ‘zelf’ en de ander”, zegt
170 ze. “Volgtechnieken kunnen die
grens overschrijden, waardoor je in
een situatie komt van te grote nabij-
heid, aangejaagd door overdreven
angsten en verkeerde aannames
175 over wat het betekent om een
goede ouder te zijn.”

(16) Wat is het effect op de ontwik-
keling van kinderen op lange
termijn? Daarnaast is nog maar
180 weinig grootschalig onderzoek
gedaan. Er zijn ook weten-
schappers die denken dat het wel
mee zal vallen. Hoogleraar

185 neuropsychologie Jelle Jolles van
de VU, die veel publiceert over het
puberbrein, wijst er in zijn werk juist
op dat kinderen óók controle nodig
hebben. Ze hebben volgens hem
“structuur, sturing en gerichte
190 inspiratie” vanuit hun omgeving
nodig. Bij te veel vrijheid wordt het
kind te weinig geïnspireerd en doet
het “onvoldoende brede ervaringen”
op. De perfecte mate van vrijheid
195 en controle verschilt nogal per kind.
(17) En misschien lossen kinderen
het zelf op. Nieuwe technieken zor-
gen ook voor nieuwe creativiteit in
kattenkwaad. Je geeft je gps-horlo-
200 ge aan een vriendje dat in de buurt
blijft, of zegt gewoon dat de batterij

van je smartphone leeg is. Er zijn
nog steeds manieren om te ont-
snappen aan ouderlijk toezicht, al
wordt dat wel moeilijker.
205 **(18)** Zeker is dat ik daar zelf vroe-
ger veel minder moeite voor hoefde
te doen. Verdwalen en stout zijn
zorgden voor mijn levendigste her-
inneringen, én de pijnlijkste leer-
210 momenten. Als ik wel constant digi-
taal gemonitord was, had het de
Jamin best wat omzet gescheeld,
de gemeente een zwartgeblakerde
papierbak en mijn ouders flink wat
215 kopzorgen. Maar opgroeien met
vallen en opstaan, verdwalen en de
weg weer terugvinden, is nou een-
maal niet te vatten in een algoritme.

naar: Wouter van Noort

in: NRC Handelsblad, 11 februari 2019

noot 1 ECP: Platform voor de InformatieSamenleving, een onafhankelijk en neutraal platform waar overheid, wetenschap, bedrijfsleven, onderwijs en maatschappelijke organisaties samenwerken aan en kennis uitwisselen over een verantwoorde vormgeving van de digitaliserende samenleving

noot 2 grooming: digitaal kinderlokken

noot 3 Vertaling: Digitale sloten en de automatisering van deugd

noot 4 Bureau Halt richt zich op het voorkomen, bestrijden en bestraffen van jeugdcriminaliteit.

Tekst 1 Altijd een oogje in het zeil

De auteur van een tekst kan op verschillende manieren de belangstelling van de lezer wekken of het onderwerp introduceren, zoals:

- 1 de aanleiding schetsen
- 2 de centrale vraagstelling formuleren
- 3 een afweging maken
- 4 een persoonlijke ervaring vertellen
- 5 het belang voor de lezer benadrukken
- 6 het centrale standpunt benoemen

In alinea 1 tot en met 4 van tekst 1 zijn drie van deze manieren te herkennen.

2p 1 Noteer de nummers van die drie manieren.

“Het recht om te verdwalen leerde mij juist om de weg terug te vinden” (regels 47-49)

1p 2 Waar leidt ‘verdwalen’ uiteindelijk toe volgens zowel Gabriels (alinea 7) als de auteur van tekst 1 (alinea 12-13)?

“‘Door al deze nieuwe technologieën dreigen we controle te verwarren met zorg’, zegt techniekfilosoof Katleen Gabriels.” (regels 67-70)

1p 3 Wat heeft die controle tot gevolg, volgens tekst 1?

Doordat kinderen constant in de gaten gehouden worden,

- A hebben ze geen ruimte meer om fouten te maken.
- B leren ze niet meer om zelf oplossingen te bedenken en zelf keuzes te maken.
- C vertrouwen ze erop dat bij problemen alles vanzelf goed zal komen.
- D weten ze niet hoe het is om ongemerkt onvoldoendes te halen of te spijbelen.

“‘Door al deze nieuwe technologieën dreigen we controle te verwarren met zorg’, zegt techniekfilosoof Katleen Gabriels.” (regels 67-70)

1p 4 Citeer de woordgroep waarmee zorg ook wordt aangeduid in tekst 1.

Uit alinea 9 en 10 wordt duidelijk welk gevolg constante surveillance heeft voor de morele ontwikkeling van kinderen.

1p 5 Welk gevolg is dat?

In alinea 14 wordt een aantal opmerkingen gemaakt over het feit dat studenten vaker thuis blijven wonen.

- 1p **6** Welk bezwaar zou een kritische lezer tegen die opmerkingen in alinea 14 kunnen inbrengen?
- A** Er wordt een verband gesuggereerd tussen vaker thuis blijven wonen en digitale controle dat niet feitelijk wordt aangetoond.
  - B** Studenten zouden vaker thuis blijven wonen door economische oorzaken, maar het is niet duidelijk hoe belangrijk die oorzaken zijn.
  - C** Vaker thuis blijven wonen zou komen doordat de digitale leiband te strak staat afgesteld, maar dat is een verkeerde vergelijking.

In alinea 7 tot en met 15 worden verschillende bezwaren tegen continue digitale controle genoemd.

- 4p **7** Noem vier van die bezwaren.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In regels 174-176 heeft Katleen Gabriëls het over “verkeerde aannames over wat het betekent om een goede ouder te zijn”.

Een van die verkeerde aannames is af te leiden uit alinea 15.

- 1p **8** Welke verkeerde aanname is dat?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In alinea 16 en 17 wordt gesteld dat het negatieve effect van digitale controle op de ontwikkeling van kinderen wel meevalt.

- 2p **9** Geef in eigen woorden weer welke twee verschillende relativeringen voor dit negatieve effect worden gegeven.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

In alinea 4 worden drie vragen gesteld.

- 1p **10** Welke omschrijving vat het best samen welk antwoord tekst 1 geeft op die vragen?
- A** Het is goed dat digitale technologieën beschikbaar zijn om zelfstandigheid bij kinderen aan te leren. Het risico bestaat wel dat die technologieën misbruikt worden bij de opvoeding, maar de opvoeding wordt uiteindelijk beter.
  - B** Het is onverstandig dat digitale technologieën worden ingezet om kinderen in de gaten te houden. Opvoeden is namelijk bedoeld om kinderen zelfstandigheid aan te leren. In die zin is de opvoeding slechter geworden.
  - C** Nieuwe digitale technologieën maken het mogelijk om kinderen beter in de gaten te houden. Tegelijkertijd belemmeren ze echter de groei naar zelfstandigheid. De opvoeding wordt daarmee niet echt beter.
  - D** Op de langere termijn zal blijken dat kinderen gebaat zijn bij sturing en controle. Nieuwe digitale technologieën bieden daartoe mogelijkheden. Hoewel er ook kanttekeningen te maken zijn, wordt de opvoeding beter.

Tekst 2 Vereng internationalisering niet tot verengelsing

---

(1) “Buitenlandse student heerst”,
“Stop Engelse gekte”, “Universiteit
wil minder buitenlandse studenten”
– de koppenmakers konden zich de
5 afgelopen maanden uitleven. In het
publieke debat ging het over proble-
men die zouden zijn veroorzaakt
door internationalisering van het
10 hoger onderwijs, zoals een tekort
aan studentenhuisvesting en de
dreigende teloorgang van het
Nederlands.

(2) Voor het gemak werd ‘internatio-
nalisierung’ steeds gereduceerd tot
15 de komst van internationale studen-
ten naar het hoger onderwijs in
Nederland. Dat is jammer, want
internationalisering is zoveel meer
dan dat. En: essentieel voor de
20 toekomst van ons land.

(3) Internationalisering is in drie
opzichten breder en belangrijker.
Om te beginnen gaat het niet alleen
om studenten die naar Nederland

25 komen ('inkomende mobiliteit'),
maar ook om Nederlanders die in
het buitenland kunnen studeren
(‘uitgaande mobiliteit’). Studeren in
30 het buitenland verdiept en ver-
breedt niet alleen de studie, maar
levert ook een onvergetelijke leer-
en levenservaring op. Hier kunnen
studenten en ook de samenleving
geweldig van profiteren. Mede door
35 de Erasmusbeurzen¹⁾ lopen bijvoor-
beeld duizenden Nederlandse stu-
denten stage of volgen zij een deel
van hun opleiding in het buitenland.
(4) Ten tweede is het heel goed
40 mogelijk om internationale ervaring
op te doen zonder daadwerkelijk te
reizen. Denk aan online onderwijs:
colleges of werkgroepen in de
Verenigde Staten volgen, terwijl je
45 zelf achter de laptop zit. Of een
stage op een Nederlandse vestiging
van een Koreaans bedrijf. Ook
internationale studenten zelf zijn
van meerwaarde. Mits zij goed
50 begeleid worden, ontstaat zo een
*international classroom*²⁾ waardoor
studenten worden uitgedaagd en
leren omgaan met diversiteit.
(5) In de derde plaats beperkt inter-
55 nationalisering zich allang niet meer
tot het hoger onderwijs. Ook in het
beroepsonderwijs worden interna-
tionale vaardigheden steeds
belangrijker. Inmiddels doet 7 pro-
60 cent van de mbo-studenten een
buitenlandse studie- of stage-erva-
ring op. In het voortgezet onderwijs
wordt tweetalig onderwijs (tto) ver-
zorgd op meer dan 130 scholen,
65 waarvan ruim 30 vmbo-scholen,
waarbij minimaal de helft van de
vakken in het Engels wordt gege-
ven. Zelfs op heel veel basis-
scholen is internationalisering
70 normaal: al in groep 3 kunnen kin-
deren skypen met leeftijdgenoten in
Polen of Italië via programma's die

door Europa gefinancierd zijn.
(6) Internationalisering is dus meer
75 dan vaak wordt voorgesteld. Het is
geen doel op zich, maar juist een
middel om hogere doelen te
verwezenlijken. Het is goed voor
het onderwijs als dit zorgvuldig
80 wordt verrijkt met internationale en
interculturele ervaringen. Internatio-
nalisering kan ten slotte ook bijdra-
gen aan de economie. Studenten
zijn beter voorbereid op de arbeids-
85 markt, en uitwisseling kan leiden tot
nieuwe handelscontacten.
(7) Mensen die hier hebben gestu-
deerd, onze internationale alumni,
houden een blijvende band met
90 Nederland. Dat zijn onze economi-
sche, culturele en diplomatieke
contacten van de toekomst. Mede
hierdoor kan internationalisering bij-
dragen aan vreedzame internatio-
95 nale betrekkingen. Ook met landen
waarmee de relatie gespannen is,
kan op onderwijsgebied worden
samengewerkt.
(8) Natuurlijk kunnen we niet de
100 ogen sluiten voor de vraagstukken
die de komst van internationale stu-
denten naar Nederland met zich
meebrengt. Voldoende aanbod van
studentenhuisvesting vereist sa-
105 menwerking op lokaal en nationaal
niveau. Het is belangrijk vast te
leggen wanneer een opleiding in
het Engels meerwaarde heeft, en er
moet ook voldoende Nederlands-
110 talig aanbod blijven. De integratie
van internationale studenten kan
sterker. Dat maakt het ook makkelij-
ker om talent te behouden voor
onze arbeidsmarkt en dat is hard
115 nodig gezien het tekort aan
bijvoorbeeld technici.
(9) Het zou ook goed zijn als meer
Nederlandse studenten een volledi-
ge opleiding over de grens volgen.

120 Dat helpt in de financiële balans
tussen inkomende internationale en
uitgaande Nederlandse studenten.
Op dit moment volgt slechts
2 procent van alle Nederlandse
125 studenten de gehele opleiding in
het buitenland. Daarmee scoort
Nederland ver onder het Europees
gemiddelde. Ook op het terrein van
kansengelijkheid ligt een mooie
130 uitdaging. Uit onderzoek blijkt dat
studenten met hoogopgeleide
ouders veel meer kans maken op
een internationale ervaring; veel
andere Europese landen doen dat
135 beter.
(10) Over al deze onderwerpen
hebben de Nederlandse universi-
teiten en hogescholen recentelijk
goede voorstellen gedaan in hun
140 internationaliseringsagenda.

*naar: Freddy Weima
in: NRC Handelsblad, 4 juni 2018*

*Freddy Weima was ten tijde van de publicatie van het artikel
directeur-bestuurder van Nuffic, de organisatie voor internationalisering
in het onderwijs.*

noot 1 Een Erasmusbeurs is een subsidie waarmee EU-landen studenten stimuleren om
werk- en studie-ervaring op te doen in het buitenland.

noot 2 *international classroom*: een klas waarin verschillende nationaliteiten vertegen-
woordigd zijn en waar de instructietaal niet van alle studenten de moedertaal is

(11) In tegenstelling tot wat soms
wordt beweerd, is internationalise-
ring geen gevaar voor onze Neder-
landse identiteit. Een van de defi-
145 niërende elementen van onze
identiteit is juist onze internationale
oriëntatie, die ons veel heeft
gebracht. Juist daarom moeten we
eraan vasthouden, zeker in het
150 onderwijs.
(12) De minister van Onderwijs,
Cultuur en Wetenschap, Van
Engelshoven, geeft één dezer
dagen in een Kamerbrief haar visie
155 op de uitdagingen van de
internationalisering in het onderwijs.
Het zou mooi zijn als het debat in
de Kamer niet alleen op de
schaduwzijden is gericht, want dat
160 kan ertoe leiden dat het kind met
het badwater wordt weggegooid.

Tekst 2 Vereng internationalisering niet tot verengelsing

In de eerste twee alinea's van tekst 2 neemt de auteur twee standpunten in over internationalisering.

- 2p 11 Welke twee standpunten zijn dat?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

“Internationalisering is in drie opzichten breder en belangrijker.”
(regels 21-22)

- 3p 12 Noteer onder elkaar in welke drie opzichten internationalisering volgens tekst 2 breder is.
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

“Het is geen doel op zich, maar juist een middel om hogere doelen te verwezenlijken.” (regels 75-78)

In alinea 6 worden verschillende hogere doelen genoemd die met internationalisering als middel kunnen worden bereikt. Die doelen hebben elk betrekking op een bepaalde sector in de samenleving.

- 2p 13 Welk hoger doel kan in welke sector worden bereikt? Noteer de sector en geef voor elke sector een hoger doel uit de tekst.
Neem de nummers uit de tabel over en zet daarachter steeds je antwoord.

sector	hoger doel
1a)	1b)
2a)	2b)

- 1p 14 “veel andere Europese landen doen dat beter” (regels 133-135)
Wat doen veel andere Europese landen beter?
Veel andere Europese landen
- A besteden meer aandacht aan kansengelijkheid voor studenten van laagopgeleide ouders.
  - B bieden studenten van laagopgeleide ouders meer kans op internationale ervaring.
  - C hebben een betere balans tussen binnenkomende internationale studenten en uitgaande studenten uit eigen land.
  - D hebben verhoudingsgewijs meer studenten die een volledige opleiding over de grens volgen.

“Natuurlijk kunnen we niet de ogen sluiten voor de vraagstukken die de komst van internationale studenten naar Nederland met zich meebrengt.”
(regels 99-103)

Hieronder staan zes voorstellen die mogelijk een oplossing vormen voor een aantal van deze vraagstukken.

- 1 De integratie van buitenlandse studenten moet bevorderd worden zodat talent voor onze samenleving behouden kan blijven.
- 2 Er moeten meer internationale studenten voor technische vakken komen.
- 3 Gemeenten en de Rijksoverheid moeten samen zorgen voor voldoende woonruimte voor studenten.
- 4 Het aantal Nederlandse studenten dat hun volledige opleiding in het buitenland volgt, moet omhoog, zodat de kosten evenwichtiger worden verdeeld.
- 5 Het Engelstalig aanbod van onderwijs moet verder uitgebreid worden.
- 6 Talentvolle studenten moeten meer gestimuleerd worden internationale ervaring op te doen.

2p **15** Welke drie van deze voorstellen worden in tekst 2 genoemd?
Noteer de nummers van je antwoord.

2p **16** Welke uitspraak geeft de hoofdgedachte van tekst 2 het best weer?

- A** Als we verstandig omgaan met internationalisering in het onderwijs, levert dat uiteindelijk veel economische voordelen op.
- B** Hoewel internationalisering in het onderwijs niet alleen maar positieve kanten heeft, is ze zo waardevol dat we die internationalisering moeten stimuleren.
- C** Internationalisering in het onderwijs is veel breder dan alleen maar onderwijs in het Engels.
- D** Internationalisering is geen gevaar voor het Nederlandse onderwijs, maar we moeten de situatie wel in de gaten houden.

Tekst 3 Stop met lokken buitenlandse studenten

---

(1) Wie dacht dat bestuurders van universiteiten en hogescholen zouden voorstellen de intussen zwaar bekritiseerde instroom van buitenlandse studenten terug te dringen, komt bedrogen uit. Volgens hun recente Internationaliseringsagenda mikken ze doodleuk op het “door-trekken (van de) huidige trends”.

10 De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Van Engelshoven, ondersteunt dit van harte, zo blijkt uit haar vorige week verschenen Kamerbrief. Dat is niet goed voor
15 Nederland.

(2) ‘Hoe meer, hoe beter’ is al jaren een vuistregel in het hoger onderwijs, dat immers voor een relatief

groot deel wordt bekostigd met
20 variabele inkomsten. Naast het
collegegeld, momenteel 2006 euro
per jaar, gaat het per student om
een rijksbijdrage van gemiddeld
25 6800 euro. Omdat de instroom van
Nederlandse studenten al enkele
jaren stabiel is, kunnen universitei-
ten en hogescholen hun inkomsten
alleen aanvullen door buitenlandse
studenten aan te trekken.

30 **(3)** Inmiddels komt gemiddeld een
kwart van de masterstudenten uit
het buitenland, zijn vrijwel alle uni-
versitaire masteropleidingen
Engelstalig geworden, en worden
35 bachelorstudies steeds vaker in het
Engels aangeboden. Dit leidt tot
hogere werkdruk voor het onder-
wijzend personeel – wat in de vori-
ge week afgesloten cao nog niet is
40 verholpen. Het tast bovendien de
kwaliteit van het onderwijs aan,
mede doordat bij Nederlandse stu-
denten een goede beheersing van
hun moedertaal minder telt.

45 **(4)** Ook buiten de muren van uni-
versiteiten en hogescholen zijn de
gevolgen van de internationalise-
ring voelbaar. De woningmarkt staat
al zwaar onder druk, zeker in uni-
50 versiteitssteden, en dan moet jaar-
lijks ook nog aan circa 125.000 bui-
tenlandse studenten huisvesting
worden geboden. Voor projectont-
wikkelaars, studentenhuisvesters
55 en woningcorporaties is bouwen
voor buitenlandse studenten dan
ook een aantrekkelijke groeiemarkt
geworden. Als het aan hen ligt,
moeten Nederlandse jongeren
60 desnoods maar wat langer wachten
op een betaalbare woning.

(5) En wat te denken van het effect
op de overheidsuitgaven? Zolang
65 onderwijsinstellingen zich niet eind-
verantwoordelijk voelen voor de

huisvesting van hun buitenlandse
studenten, krijgt de samenleving
indirect de rekening gepresenteerd,
door extra uitgaven voor huurtoe-
70 slag. Wie een zelfstandige woon-
ruimte huurt en minder dan 22.200
euro op jaarbasis verdient, heeft er
recht op. Dat geldt ook voor buiten-
landse studenten. De huiseigenaar
75 informeert hen graag over deze
typisch Nederlandse sociale voor-
ziening, want dankzij de toeslag
kan hij hogere huurprijzen vragen.
Het kan geen toeval zijn dat de
80 uitgaven voor huurtoeslag flink zijn
gestegen sinds 2013, toen de
instroom van buitenlandse
studenten sterk ging groeien.

(6) Talrijk zijn de oplossingen die
85 worden aangedragen om die
instroom te beperken, maar het zal
allemaal niet helpen, althans niet bij
het huidige bekostigingssysteem.
De onderwijsinstellingen trekken
90 namelijk bij voorkeur studenten aan
van buiten de EU, want die betalen
het 'instellingscollegegeld'. Dat ligt
veel hoger dan de combinatie van
wettelijk collegegeld en de rijks-
95 bijdrage die ze bij Nederlandse en
Europese studenten ontvangen. Het
compenseert ook ruimschoots de
extra kosten die iedere (buitenland-
se) student met zich meebrengt.
100 Want heb je eenmaal een
onderwijsapparaat beschikbaar,
dan kan een extra student meestal
gewoon aanschuiven in de
collegebanken, zeker als de
105 opleiding al Engelstalig is.

(7) Dat het instellingscollegegeld is
gebaseerd op de kostprijs, zoals
universiteiten voortdurend stellen,
geldt alleen voor nieuwe opleidin-
110 gen met uitsluitend buitenlandse
studenten. Nu is het simpelweg een

winstmaker die uitnodigt tot nog meer groei.

115 **(8)** Een ander, degressief bekostigingsstelsel lijkt mij de enige uitweg, nu internationalisering een vlucht naar voren is geworden. Zo'n stelsel houdt in dat een onderwijsinstelling voor, zeg, de eerste
120 10.000 studenten een hogere rijksbijdrage krijgt dan voor de volgende 10.000, waarna de bijdrage per student nog verder afneemt. Op deze manier is groei financieel minder aantrekkelijk en kunnen de instellingen eindelijk inzetten op 'selectieve kwaliteit': alleen die opleidingen verzorgen waar je goed in bent. Dan heb je inderdaad meer universiteiten nodig om al die studenten te kunnen bedienen. En dat is juist goed. Ook in het hoger onderwijs komt innovatie eerder tot stand bij nieuwe organisaties die met een
135 schone lei kunnen beginnen. Onze jongste universiteit staat in Maastricht en is al 42 jaar oud. Het is tijd voor een nieuwe generatie universiteiten, op kleine leest
140 geschoeid.
(9) Dat je daarmee nog niet af bent van buitenlandse studenten klopt. EU-studenten mag je niet weigeren en de overige buitenlandse studenten wil je niet weren, omdat ze het hoge instellingscollegegeld betalen.

*naar: Hein Vrolijk
in: Trouw, 13 juli 2018*

Hein Vrolijk is econoom, onderzoeker en blogger.

Het hoeft ook geen probleem te zijn. Bied om te beginnen gewoon minder Engelstalige opleidingen en cursussen aan; dan wordt de toestroom vanuit de EU vanzelf minder. Het is geen wettelijke verplichting om alle masters in het Engels aan te bieden.

150 **(10)** De overige buitenlandse studenten mogen rustig blijven komen, maar de onderwijsinstellingen zouden verplicht moeten worden om het verschil tussen het instellingscollegegeld en het wettelijke collegegeld in een fonds te storten. Daaruit kunnen beurzen worden verstrekt aan buitenlandse studenten die niet genoeg geld hebben om een studie in Nederland te volgen.
165 **(11)** Want dat is een ander probleem: vanwege het hoge collegegeld komen nu overwegend studenten met rijke ouders naar Nederland. Kijk maar naar de 100 procent-bezettingsgraad van het peperdure Student Hotel. Een ander teken aan de wand: in de periode 2006-2017 was het percentage studenten uit het arme Sub-Sahara-Afrika gedaald van 7 procent naar een schamele 3 procent.
175 **(12)** Ben benieuwd of bij mijn voorstel de universitaire bestuurders nog steeds de zegeningen van internationalisering blijven prediken.
180

Tekst 3 Stop met lokken buitenlandse studenten

1p 17 Welk probleem wordt geschetst in alinea 1 en verder uitgewerkt in de rest van de tekst?

Het is niet goed voor Nederland

- A dat bestuurders van universiteiten en hogescholen de instroom van buitenlandse studenten terugdringen.
- B dat de minister van Onderwijs meegaat in de huidige trend om buitenlandse studenten voor te trekken.
- C dat er in de Internationaliseringsagenda gepleit wordt voor het beperken van de instroom van buitenlandse studenten.
- D dat er steeds meer buitenlandse studenten aan Nederlandse universiteiten en hogescholen komen studeren.

Al uit de eerste zin van tekst 3 blijkt door de toon weinig geloof in de goede bedoelingen van de universitaire bestuurders.

Hieronder staan zes citaten uit tekst 3.

- 1 “mikken ze doodleuk op het 'doortrekken (van de) huidige trends” (regels 8-9)
- 2 “kunnen universiteiten en hogescholen hun inkomsten alleen aanvullen door buitenlandse studenten aan te trekken” (regels 26-29)
- 3 “Want heb je eenmaal een onderwijsapparaat beschikbaar, dan kan een extra student meestal gewoon aanschuiven in de collegebanken” (regels 100-104)
- 4 “De overige buitenlandse studenten mogen rustig blijven komen” (regels 155-156)
- 5 “Want dat is een ander probleem” (regels 166-167)
- 6 “Ben benieuwd of bij mijn voorstel de universitaire bestuurders nog steeds de zegeningen van internationalisering blijven prediken.” (regels 178-181)

1p 18 Noteer de nummers van de twee citaten waaruit door de toon weinig geloof blijkt in de goede bedoelingen van de universitaire bestuurders.

“Volgens hun recente Internationaliseringsagenda mikken ze doodleuk op het 'doortrekken (van de) huidige trends'.” (regels 6-9)

Uit alinea 2 en 3 kan worden afgeleid wat met de “huidige trends” wordt bedoeld.

2p 19 Om welke twee trends gaat het?

Tekst 3 kan na de inleiding worden onderverdeeld in vier opeenvolgende delen die van de volgende kopjes kunnen worden voorzien:

Deel 1: Oorzaken en gevolgen van de internationalisering

Deel 2: Kritiek op het financieringsstelsel hoger onderwijs

Deel 3: Een alternatief voor de bekostiging

Deel 4: Een nieuw probleem

1p **20** Bij welke alinea begint deel 1?

1p **21** Bij welke alinea begint deel 2?

In alinea 3 tot en met 5 komen vier groepen aan bod die elk een bepaald nadeel ondervinden van de toenemende stroom buitenlandse studenten.

Deze informatie over de groepen kan worden weergegeven in de onderstaande tabel.

3p **22** Benoem steeds de groep en het bijbehorende nadeel. Neem de nummers uit de tabel over en zet daarachter je antwoord. Eén groep is al gegeven.

groep	nadeel
1a)	1b)
2a) studenten	2b)
3a)	3b)
4a)	4b)

“Het kan geen toeval zijn dat de uitgaven voor huurtoeslag flink zijn gestegen sinds 2013, toen de instroom van buitenlandse studenten sterk ging groeien.” (regels 79-83)

Een kritische lezer zou kunnen wijzen op het gebruik van een drogreden in bovenstaand citaat.

1p **23** Welke drogreden is dat?

een

A cirkelredenering

B onjuist beroep op autoriteit

C onjuist beroep op een oorzaak-gevolgschema

D overhaaste generalisatie

E verkeerde vergelijking

In alinea 8 noemt de auteur twee positieve effecten die een degressief bekostigingssysteem zal hebben voor het hoger onderwijs.

2p **24** Welke twee positieve effecten zijn dat?

In alinea 8 tot en met 11 doet de auteur enkele voorstellen om de problemen op het gebied van internationalisering op te lossen.

1p **25** Van welk argumentatieschema wordt vooral gebruikgemaakt om deze voorstellen te verdedigen?

een argumentatieschema op basis van

- A autoriteit
- B oorzaak en gevolg
- C vergelijking
- D voorbeelden

In alinea 11 wordt een probleem geschetst waarvoor in alinea 10 een oplossing wordt voorgesteld.

1p **26** Wat is dat probleem?

Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

2p **27** Welke tweeledige oplossing wordt voorgesteld?

Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

tekstfragment 1

Voor instellingen draagt internationalisering in de kern bij aan de kwaliteit van onderwijs en onderzoek. Het maakt een betere aansluiting op de internationale omgeving mogelijk, bijvoorbeeld in het beroepsonderwijs in de groene sector, in de kunsten en in de toerismebranche. Dit versterkt het onderwijs.

*naar: Kamerbrief over internationalisering mbo en ho
in: www.rijksoverheid.nl, 4 juni 2018*

“Voor instellingen draagt internationalisering in de kern bij aan de kwaliteit van onderwijs en onderzoek.” (tekstfragment 1)

1p **28** Citeer uit tekst 3 het zinsgedeelte dat het tegenovergestelde beweert.

Overkoepelende vragen bij tekst 2 (Vereng internationalisering niet tot verengelsing) en tekst 3 (Stop met lokken buitenlandse studenten)

In zowel tekst 2 als tekst 3 komen negatieve gevolgen van internationalisering aan bod.

- 2p 29 Noem de twee negatieve gevolgen van internationalisering die in beide teksten aan bod komen.

“Ben benieuwd of bij mijn voorstel de universitaire bestuurders nog steeds de zegeningen van internationalisering blijven prediken.” (tekst 3, regels 178-181)

- 1p 30 Zou bij dit voorstel uit tekst 3, een degressief bekostigingssysteem, de auteur van tekst 2 nog steeds voor internationalisering pleiten en waarom?
- A Ja, want de financiële kosten voor internationalisering vallen in het niet bij de economische voordelen die internationalisering oplevert.
  - B Ja, want internationalisering is meer dan alleen maar de komst van buitenlandse studenten naar Nederland.
  - C Nee, want de basis voor uitwisseling van economische, culturele en diplomatieke contacten wordt dan te smal.
  - D Nee, want er is dan geen sprake van een financiële balans tussen inkomende buitenlandse en uitgaande Nederlandse studenten.

tekstfragment 2

In plaats van de negatieve aspecten van internationalisering te benadrukken, zou de discussie zich juist moeten richten op de vraag hoe de aanwezigheid van buitenlandse studenten tot een groter succes kan worden gemaakt. Al die internationale studenten nemen namelijk een schat aan kennis en ervaringen mee uit hun thuisland, maar een open en vriendelijk klimaat is noodzakelijk om hun aanwezigheid tot een wederzijds succes te maken.

*naar: Roland Bertens & Anastasia Kurysheva
in: Trouw, 2 oktober 2018*

- 1p 31 Geef aan of de visie van tekstfragment 2 het best past bij tekst 2 of bij tekst 3 en leg uit waarom.
Vul de onderstaande zin aan tot een correcte en volledige zin en gebruik voor je aanvulling niet meer dan 30 woorden.
De visie van tekstfragment 2 past het best bij tekst ... omdat ....

Tekst 4 Waarom moet lezen per se leuk zijn?

- (1) Ik weet niet wat voorspelbaarder is: de bezorgde constatering dat jongeren niet meer lezen, of de beoogde oplossing. Docenten moeten hun leerlingen bijbrengen hoe leuk lezen eigenlijk is. Onlangs publiceerde de Raad voor Cultuur (RvC) *De daad bij het woord*: ruim 100 pagina's aan noodklokgeluid. "Het aantal leesuren onder Nederlanders neemt al jaren af. (...) In 1975 lasen we nog gemiddeld 6,5 uur boeken per week, in 2011 was dat gedaald naar 2,5 uur." Vooral millennials lezen minder.
- (2) Allicht hebben de letteren er met Facebook en WhatsApp concurrenten bij gekregen. Maar zelf zijn ze ook schuldig. "Het is onaanvaardbaar", staat berispend in het rapport, "dat een steeds groter deel van de Nederlandse bevolking zich niet kan herkennen in de literaire producten die er in het eigen taalgebied worden gemaakt." De RvC heeft het diversiteitsbeleid inmiddels ook omarmd.
- (3) Minder modieus was de volgende analyse: "Het belang van boeken lezen kan niet genoeg worden onderstreept." Eens. Maar dan: "Het begint allemaal met het kweken van leesplezier." Dat moet "speerpunt" worden. De inbreng van een bevlogen docent is cruciaal, weten de auteurs.
- (4) Dat hebben we eerder gehoord. In 2016 woedde er een polemiekkje in *nrc.next*. Schrijver Christiaan Weijts had de leeslijst gezien van een gymnasiumleerling. "Ik schrok me kapot. Tachtig procent van wat op die vier kantjes stond, was in z'n eentje in staat om je voorgoed bij de boekenkasten weg te jagen. *Karel ende Elegast*¹⁾, Vondel, Hooft,
- 45 *Bilderdijk, Rhijnvis Feith*²⁾..." Geen wonder dat jongeren geen lange teksten meer lezen.
- (5) Ergo: literatuuronderwijs moet leuker. Maak gebruik van games, suggereerde de RvC, of speel in op populaire series zoals *Game of Thrones*. Een truc moet het onverteerbare verteerbaar maken. Maar waarom moet literatuuronderwijs lezen leuker maken? Dat eisen we ook niet van de wiskundedocent. Zijn klas hoort de stelling van Pythagoras te kunnen toepassen. Alleen: hier ook nog eens enthousiast over raken?
- 60 Als een leerling enthousiast wordt, valt het in de categorie mooi meegenomen.
- (6) Rekenplezier staat – in tegenstelling tot leesplezier – niet eens in *Van Dale*. Gelukkig maar dat 'Leuk!' geen leidraad is, want vermoedelijk moest Pythagoras dan vrezen voor zijn plek in het curriculum. Hooguit een enkeling kan er de schoonheid van inzien, schouderophalend nemen de meeste leerlingen de lesstof tot zich.
- (7) Eerst komt het leesplezier, vervolgens de leesvaardigheid, is de populaire aanname. Vaak gaat het andersom: er is leesvaardigheid nodig om het gelezene te kunnen waarderen. Wijn moet je ook leren drinken. Het is niet de schuld van Vondel, Hooft en Bilderdijk dat jongeren geen lange teksten meer verwerken. Het gaat mis als onderwijskundigen ervoor pleiten jongeren daarmee niet meer lastig te vallen omdat ze de concentratie hebben van een goudvis.
- 85 (8) De aanbeveling van de RvC is: "Onderzoek hoe het onderwijs effectiever methoden kan

ontwikkelen om leesvaardigheid en
90 leesplezier te bevorderen.” Ik zou
zeggen: bevorder de leesvaardigheid

en het leesplezier volgt later. Niet
noodzakelijkerwijs, maar wellicht.

*naar: Sebastien Valkenberg
in: de Volkskrant, 26 april 2018*

noot 1 *Karel ende Elegast*: Middelnederlandse literaire tekst

noot 2 Vondel, Hooft, Bilderdijk, Rhijnvis Feith: auteurs uit de Nederlandse literaire
geschiedenis

*De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te
maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de
auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de
vermelde bronnen.*

*Het College voor Toetsen en Examens is verantwoordelijk voor vorm en inhoud
van dit examen.*

Tekst 4 Waarom moet lezen per se leuk zijn?

In alinea 1 en 2 is sprake van een probleem met twee verschillende oorzaken en van een beoogde oplossing voor het probleem.

- 4p 32 Wat is dat probleem, wat zijn de oorzaken en wat is de oplossing?
Neem het volgende rijtje over en zet de antwoorden erachter.
probleem:
oorzaak 1:
oorzaak 2:
oplossing:

In alinea 3 wordt het belang van leesplezier en van een bevlogen docent besproken.

- 1p 33 Welk verband heeft alinea 4 met alinea 3?
Alinea 4

- A geeft een tegenvoorbeeld van het belang dat leesplezier heeft voor leerlingen.
- B laat zien dat naast leesplezier kortere teksten belangrijk zijn om leerlingen aan het lezen voor de lijst te krijgen.
- C noemt een andere voorstander van het idee dat leesplezier erg belangrijk is om leerlingen als lezers te behouden.
- D weerspreekt het belang dat leesplezier heeft bij het geven van literatuuronderwijs aan leerlingen.

Tekstfragment 3 komt uit een reactie op tekst 4.

tekstfragment 3

(1) Dat leesvaardigheid een voorwaarde is voor leesplezier, zoals onlangs door een filosoof gesteld werd, is evident. Maar de veronderstelling dat leesvaardigheid vanzelf tot leesplezier zal leiden wordt gelogenstraft door jarenlang internationaal onderzoek door de OESO en de International Association for the Evaluation of Educational Achievement. Daaruit blijkt dat Nederlandse leerlingen in vergelijking met andere landen prima scoren op leesvaardigheid, maar dat zij extreem laag scoren op leesplezier.

(2) De roep van de Raad voor Cultuur om meer aandacht voor leesplezier is dan ook geheel terecht en moet zeer serieus genomen worden, omdat alleen mensen die met plezier lezen ook in hun vrije tijd een boek pakken, ook nadat ze de school hebben verlaten. En door te blijven lezen, onderhouden ze hun leesvaardigheid. De waarde van lezen, zowel voor de taalontwikkeling als voor de persoonlijke ontwikkeling van mensen, is door talloze studies aangetoond.

*naar: Kees Broekhof
in: de Volkskrant, 30 april 2018*

De titel van tekst 4 is 'Waarom moet lezen per se leuk zijn?'
Tekstfragment 3 geeft als antwoord op deze vraag een
oorzaak-gevolgketen.

3p 34 Geef deze keten weer.

Neem daartoe de volgende woorden over en vul ze zo aan dat er
volledige zinnen ontstaan.

Alleen ...

Daardoor ...

en dat ...

"Schrijver Christiaan Weijts had de leeslijst gezien van een
gymnasiumleerling. 'Ik schrok me kapot.'" (regels 37-40)

1p 35 Leg uit wat maakte dat Weijts zich kapotschrok van de leeslijst.

Geef antwoord in een of meer volledige zinnen en gebruik voor je
antwoord niet meer dan 25 woorden.

“Het is niet de schuld van Vondel, Hooft en Bilderdijk dat jongeren geen lange teksten meer verwerken.” (regels 78-81)

- 1p **36** Hoe komt het volgens de auteur van tekst 4 **wel** dat jongeren geen lange teksten meer verwerken?
Geef antwoord in een of meer volledige zinnen.

“Maar waarom moet literatuuronderwijs lezen leuker maken?”
(regels 53-55)

In alinea 5 en 6 wordt, als reactie op deze vraag, gebruikgemaakt van een argumentatieschema.

- 1p **37** Welk argumentatieschema komt het duidelijkst naar voren in alinea 5 en 6 samen?
een argumentatieschema op basis van
- A kenmerk of eigenschap
  - B oorzaak en gevolg
  - C vergelijking
  - D voor- en nadelen

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift.